

*Вікторія БОНДАРЕНКО,
редактор I кат.*

Трансформація послуг та ресурсів бібліотеки в контексті підвищення ефективності її комунікативної функції

У статті проаналізовані процеси якісного перетворення зростаючих обсягів інформації, що обумовлено інформатизацією українського суспільства, інтеграцією у світову спільноту, сучасними потребами інформаційного ринку України. Розглянуто реакцію сучасних бібліотек на процеси інформатизації, їх діяльність щодо створення і удосконалення як нових видів інформаційно-аналітичної продукції, так і нових форм бібліотечного обслуговування.

З кожним днем процеси інтенсифікації науково-технічного прогресу стають більш помітними у суспільстві. Нові реалії вимагають нових рішень, зокрема, щодо засобів та методів обслуговування бібліотеками користувачів. Стрімкий розвиток електронних інформаційних технологій спричинив зростання потреби споживачів у розширенні можливостей оперативного отримання інформації. У цьому контексті актуальною стає діяльність бібліотек щодо вдосконалення дистантного інформаційно-аналітичного забезпечення користувачів.

Досвід сучасного бібліотечного обслуговування свідчить про об'єктивну необхідність трансформації бібліотечних закладів в інформаційні центри, сполучені засобами сучасного зв'язку і пошуковими системами з потужним інформаційним ресурсом.

Останнім часом інформація дедалі частіше визначається як основний ресурс майбутнього, який може ефективно використовуватися лише тими членами суспільства, які володіють необхідними знаннями і добре підготовлені до навігації в інформаційному просторі. Сьогодні зростання обсягів інформації обу-

мовлює процес якісного її перетворення. А розвиток обчислювальної техніки, всевітня мережа Інтернет привели до глобальних змін у процесах створення, розповсюдження та обміну інформації.

Варто зазначити, що глобальна інформатизація, спричинивши переоцінку важливості інформації в системі стратегічних ресурсів, які відображають рівень соціально-економічного розвитку країн, сприяла тому, що бібліотеки ввійшли в число найбільш вагомих, з точки зору задоволення соціальних потреб суспільства, інститутів формування і розповсюдження інформаційних ресурсів.

Сучасні бібліотеки реагують на процес інформатизації, використовуючи у своїй роботі нові джерела інформації, створюючи і вдосконалюючи як нові види інформаційно-аналітичної продукції, так і нові форми бібліотечного обслуговування.

Бібліотека нового типу – це бібліотека, де читач знаходить, безумовно, інформацію в фондах даного сховища, але, крім того, має змогу миттєво отримати будь-яку інформацію, що зберігається в будь-якій іншій бібліотеці. Таку можливість надає бібліотекам Інтернет. При цьому набуває додаткового значення міжбібліотечна кооперація. Показовим у цьому контексті є приклад бібліотеки Київського національного університету імені Т. Шевченка, де відкрито перший віртуальний науковий читальний зал Російської державної бібліотеки. В електронній бібліотеці в повному обсязі представлено усі дисертації колишнього СРСР, а також Росії за останні 10 років. На сьогодні це – 87 тис. наукових дисертацій, кількість яких щорічно зростає ще на 30 тис. Програма створення віртуальних читальних залів Російської державної бібліотеки стартувала у 2004 р., і сьогодні в країнах колишнього СРСР уже відкрито понад 120 тис. подібних читалень. Доступ до дисертацій для читачів безкоштовний, вони автоматично стають абонентами Російської державної бібліотеки.

Електронні технології, які використовують бібліотеки при створенні своїх веб-сайтів, істотно розширюють бібліотечний сервіс, поєднуючи пошук внутрішніми ресурсами бібліотек з відсиланням користувача до інформації, яка міститься безпосередньо в Інтернеті на сайтах інших бібліотек, громадських організацій, урядових структур, науково-дослідних інститутів тощо.

Сьогодні бібліотеки широко використовують основні режими Інтернету, до яких належать такі базові програмні засоби:

- електронна пошта (використовується бібліотеками для відсилення і отримання кореспонденції, доставки електронних видань в операціях МБА, в електронних конференціях);

- віддалений доступ, який дає змогу місцевому комп'ютеру підключатися до віддаленого комп'ютера, також підключеного до Інтернету як термінал (бібліотеки користуються ним для підключення до чужих каталогів, баз даних, університетських інформаційних і громадських мереж);

- передача файлів, або FTP (використовується бібліотеками для електронної доставки документів, анонімного розповсюдження інформації і передачі каталогізаційних записів) [1].

По суті, сучасна бібліотека починає функціонувати одночасно як зовнішня і внутрішня електронна бібліотека. При цьому зростає роль тих її підрозділів, що займаються продукуванням і розповсюдженням в електронному вигляді інформаційно-аналітичних матеріалів, створених на базі фондів бібліотеки з використанням новітніх технологій. Слід звернути увагу на те, що в процесі глобальної інформатизації та розвитку інформаційно-комунікаційних систем великі масиви інформації потребують якісної обробки. Аналіз інформації, зіставлення різних точок зору, висвітлення неординарних поглядів дає можливість споживачам інформації оволодіти нею у значно коротші терміни. Зацікавленість користувачів у здійсненні цих функцій спонукає бібліотеки створювати інформаційно-аналітичні структури, які покликані, аналізуючи по-

треби користувача, виробляти якісний синтезований інформаційний продукт.

Таким підрозділом є, зокрема, Служба інформаційно-аналітичного забезпечення органів держаної влади (СІАЗ) Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, яка тісно співпрацює з державними структурами та громадськими організаціями в плані задоволення їх потреб у необхідній інформації.

Служба здійснює аналіз політичних, соціально-економічних процесів сьогодення Української держави, аналізує ставлення до суспільного життя в Україні державних структур, громадської думки країн СНД та далекого зарубіжжя, вивчає державотворчий, законодавчий процес у зарубіжних країнах і зіставляє його з практикою законотворення в Україні, налагоджує контакти з іншими інформаційно-аналітичними структурами для обміну продукцією, на основі широкого кола різноманітних за своїм характером джерел (починаючи з наукових монографій і закінчуючи матеріалами ЗМІ) готує відповідні інформаційно-аналітичні продукти, які можна кваліфікувати як вторинний науково обґрунтований бібліотечний ресурс.

Сучасні служби продукування і розповсюдження електронної інформації, які використовують новітню інформаційну техніку і технології, сьогодні існують у бібліотеках ряду зарубіжних країн (США, Великій Британії, Нідерландах та ін.). Доставка копій матеріалів замовнику здійснюється протягом незначного проміжку часу (від кількох хвилин до кількох годин), незалежно від місцезнаходження оригіналу. Таким чином, відбувається трансформація традиційних видів обслуговування користувачів бібліотек. Наприклад, такий вид обслуговування бібліотечних користувачів, як МБА набуває вигляду електронної доставки документів.

В Україні цей вид обслуговування також відіграє значну роль в активному просуванні документа до користувача, забезпеченні доступу до будь-якого видання в оригіналі чи копії, незалежно від місця його зберігання і часу публікації. Крім того, у бібліотеках

існує служба електронної доставки документів (ЕББ) для бібліотек – абонентів МБА. Бібліотеки України отримують електронною поштою статті з періодичних видань, автореферати, фрагменти з книг та документів, які містяться у фондах інших бібліотек країни.

Разом з трансформацією під впливом електронних технологій основних бібліотечних функцій спостерігаються відповідні зміни і в розвитку бібліотечних ресурсів, серед яких поряд з традиційними ресурсами бібліотек на паперових носіях (книжкові видання, газетна періодика, журнали тощо) пріоритетним стає розвиток електронних інформаційних ресурсів (електронні каталоги, електронні повнотекстові документи, компакт-диски, аналітична інформація тощо), що дає змогу забезпечити цілодобовий доступ до відомостей про бібліотечний фонд та самого фонду.

Наприклад, онлайнві ресурси НБУВ містять такі основні компоненти:

- електронний каталог, який містить український обов'язковий примірник документів, отриману бібліотекою іноземну літературу, а також бібліографічні картотеки, що розкривають світовий документальний потік. Каталог бібліотеки в перспективі має трансформуватися в інтегрований бібліографічний ресурс провідних вітчизняних книгозбірень;

- загальнодержавну реферативну базу даних, яка складається з вітчизняних наукових публікацій (монографії, енциклопедії, довідники, словники, періодичні видання, збірники наукових праць, матеріали конференцій, автореферати дисертацій, препринти тощо);

- фонд електронних документів (надані авторами комп'ютерні версії книг, отримані з ВАКу України автореферати дисертацій, передані редакціями журналів статті з періодичних видань, загальнодоступні публікації з бібліотечної справи та інформаційної діяльності, твори класиків української літератури, електронні копії раритетів).

- аналітичні матеріали [2].

Перенесена на електронні носії інформація стає більш доступною за допомогою комп'ютерних засобів і систем, мереж зв'язку загального користування, у першу чергу дистанційних. Доступна для оперативного відтворення засобами комп'ютерного опрацювання інформація перетворюється в найважливіший чинник соціального розвитку суспільства.

При цьому електронні ресурси не статичні, а перебувають у постійному розвитку. Так, під впливом інформаційних технологій розширюються межі традиційної системи видань, формуються різні типи електронних документів (мережеві версії друкованих видань, онлайнві газети та часописи, додатки до традиційної преси, колекції посилань, огляди, дайджести, альманахи тощо), постійно з'являються нові види електронних ресурсів (програмне забезпечення, бази даних, мультимедійні продукти тощо). Особливий інтерес викликають динамічні електронні документи, які змінюють інформаційний вміст за певних умов використання, або інтерактивні мультимедіа, своєрідність яких полягає у постійному оновленні їх вмісту [3].

Як синтез трансформованих послуг та ресурсів бібліотеки, підвищення ефективності її комунікативної функції можна розглядати створення протягом останніх років у багатьох країнах Європи і України такого якісно нового інформаційного ресурсу, як електронні бібліотеки.

Електронна бібліотека складається з найважливіших документів з різних тем, які включають тексти, статичні зображення, що рухаються, та звук. Доступ до такого виду інформаційного ресурсу може забезпечити будь-яка бібліотека, що має належне обладнання та дозвіл на використання інформаційного ресурсу. Зокрема, офіційний сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (www.nbuv.gov.ua) забезпечує доступ до електронних бібліотек нормативних актів України [«Законодавство України» та «Законопроекти» (сайт Верховної Ради України), «Нормативні акти України» (сайт ЗАТ «Інформтехнологія») та «Нормативні

акти України в бібліотечній і суміжних галузях» (тематична добірка)], наукових бібліотек [зокрема, бібліотеки Інституту філософії РАН, комп'ютерної бібліотеки «Русские документы», “Хаос.ru” (теорія хаоса, фракталі), «Хронос» (добірка історичних матеріалів), «arXiv.org» (500 тис. загальнодоступних публікацій з фізики, математики, комп'ютерних наук, біології) та ін.]

Також НБУВ через свій сайт забезпечує онлайнний доступ до мережових науково-інформаційних ресурсів, які містять у собі:

- наукову електронну бібліотеку на платформі ScienceDirect (передплачено доступ до текстів 2 тис. журналів за останні сім років);
- інформаційні продукти на платформі EBSCOhost (бази даних, передплачені для всіх установ НАН України);
- інформаційні продукти американських наукових товариств;
- повнотекстові бази даних компанії East View Information Services.

Крім того, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського бере участь у розробці технології формування та використання електронних інформаційних ресурсів Наукової електронної бібліотеки України.

Мета створення Наукової електронної бібліотеки України – сприяння сталому розвитку суспільства шляхом досягнення якісно нового рівня повноти та оперативності задоволення інформаційних потреб його членів у документованих знаннях, які кумульовані в книгозбірнях.

Основною технологією інформаційного обслуговування користувачів бібліотеки є онлайнний доступ до наявних ресурсів. Інформаційна технологія ресурсного наповнення Наукової електронної бібліотеки України має конвеєрний характер і включає таку послідовність процесів – формування ресурсів загальнодержавної реферативної бази даних шляхом доповнення записів електронного каталогу Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського інформацією про зміст публікацій; повнотекстове розширення реферативної бази даних на основі вста-

новлення гіпертекстових посилань на матеріали електронного фонду, надані учасниками корпоративного проекту.

Значний інтерес становлять галузеві серії електронних видань на компакт-дисках, створення й поширення яких є напрямом використання ресурсів згаданої бібліотеки і має привести до започаткування нової складової системи розповсюдження документів.

Узагалі Державною програмою розвитку Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського на 2005–2010 рр. передбачено здійснення ряду інноваційних проектів, що реалізуватимуться впродовж згаданого періоду для трансформації бібліотеки в головний науково-інформаційний комплекс держави (зокрема, створення веб-порталу для каталогізації й архівування значущих для України ресурсів глобальних інформаційних мереж, розробка методів і засобів інтелектуальної обробки інформації та творення нових знань тощо).

Таким чином, активне використання бібліотекою електронних технологій трансформує традиційні функції бібліотеки, видозмінює пропоновані нею послуги й ресурси та розширює їх спектр і, як наслідок, трансформує саму бібліотеку в центр наукових знань.

Список використаних джерел

1. *Величко, Т. В.* Використання Internet-технологій у роботі бібліотеки УДМТУ [Електронний ресурс] / Т. В. Величко. – Режим доступу: <http://www.library.tur.km.ua>, вільний. Заголовок з екрану.

2. *Костенко, Л. Й.* Онлайнові ресурси бібліотеки: створення, використання [Текст] / Л. Й. Костенко // Бібл. вісник. – 2003. – № 1. – С. 13–17.

3. *Баркова, О. В.* Електронні ресурси: аспекти типології [Текст] / О. В. Баркова // Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: Проблеми науки, освіти, практики. – 2004. – С. 147–149.